

הרב יצחק נחמן שטראה ברוקלין נ.י.

שרים ורוזנים: משפחת אופנהיים

מבוא: שרשים קדומים

קורות משפחת אופנהיים, ממשפחות העתיקות בישראל, כבר נחקרה ונדרשה כראוי¹. הרבה פרטים ידועים לנו אודות דברי ימי חייהם. במיוחד האריכו כותבי הדורות בתולדות הנהו תרי ארזים, שהשם "אופנהיים" נתפרסם על ידיהם, בדורותיהם ובדורות הבאים הלא המה הגדולים המפורסמים לבית אופנהיים שחיו ופעלו כלפני שלש מאות שנה. אחד גאון גדול מפורסם תורה וגדולה במקום אחד, המאור הגדול מוה"ר דוד בן מוה"ר אברהם אופנהיים זצ"ל² אב"ד פראג ניקלשפורג נשיא ארעא ישראל מחבר הספר 'נשאל דוד' ועוד ספרים חשובים. השני דודו שתדלן מפורסם קצין פרנס ומנהיג, בעל בעמיו, השר וטפסר הנגיד כה"ר שמואל אופנהיים ז"ל. ששימש כסוכן מלך עסטרייך בעיר מלוכה ויונא יע"א³.

1. מאמרנו זה מיוסד בעיקרו על מחקרו של החכם שלמה עטלינגר 'אלה תולדות' הנמצא בליאו באק אינסטיטוט. הכולל (1) סדר היחס של משפחת עטלינגר, (2) תולדות תושבי קהלת פראנקפורט (עפ"י סדר זמן פטירתם משנת ה' אלפים עד שנת תק"ץ) (3) שמות דיירי הבתים ברחוב היהודים בפראנקפורט (רשימה של כל אחד ואחד שדר בבית מסוים מעת שנבנו עפ"י מסמכי העיר). והוא באמת עבודה מצויינת שאין כדוגמתה וכולה מיוסד על מסמכים, פנקסי הקהלה, רשימות של גנזי העיר פראנקפורט, ועוד מקורות מוסמכים. הוספתי הרבה פרטים וביורים על פי מה שמצאתי במקורות אחרים אשר מאיזה סיבה לא השתמש בהם מר שלמה עטלינגר. גם היה לפני העתק מכמה רישומים מפינקס הזכרת נשמות דקהילת פ"פ הנמצא בספרי' האלומית בירושלים אשר כנראה לא היה בהישג יד של מר עטלינגר. העתק המצבות הם מספרו של ר' מ. הורוויץ אבני זכרון (פ"פ דמיינ תרס"א). מקורות לאישים בקהילת ווירמיישא לקוחים בעיקרם מפנקס הזכרת נשמות קהלת ווירמיישא הנדפס ע"י אברהם ברלינר בקבץ על יד ברלין תרמ"ז ובמילואים אליו [הנלקטים מפנקס ההקדש דשם על ידי דוד קויפמאנן] בקבץ על יד קראקא תרנ"ד ופרטים נוספים לקוחים מספר מנהיגים דק"ק ווירמיישא לר' יוחא שמש ז"ל מכוון ירושלים תשמ"ח, ומתוך הספר ר' יוחא שמש דקהילת ווירמיישא מאת שלמה איידלברג ירושלים תשנ"א. הפרטים אודות ר' שמעון הפייטן מספרו של אברהם גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשס"א עמ' 86-102 ע"ש שהאריך בתולדותיו על פי מקורות נאמנים. וכאן המקום אתי לקחת עטי ועיתי להביע תודתי לידידי הנעלה הר"ר בערש וועבער נ"י בקי בקורות ותולדות משפחות מיוחסות בישראל, ידענ נפלא בדברי ימי גאוני גדולי ומאורי הדורות, שהטיב ומטיב עמי תמיד בידיעותיו הרחבים ואף במאמר זה נעזרתי הרבה על ידו. ועבר על הרבה מהחומר המובא כאן. תשואת חן חן לו.

2. לימים כשנבדי הגאון רבינו דוד אופנהיים באו ללמוד בישיבת הגאון הנודע ביהודה בפראג נהגם הגאון בכבודו ובעצמו לבית הקברת הישן אשר שם אבי זקנם הגאון רבי דוד אופנהיים ואמר להם: בני התחזקו והיו לאנשים שומרי דרך ה' והרבו כבוד בית אבותיכם והמשפחה אשר ממנה נוקרתם. גנוים א' (תל אביב תשכ"א) עמ' 31.

3. "תולדות הג' ר' דוד אופנהיימער זצ"ל" (בדאפעשט תרפ"ב) מר' יעקב קאפיל דושינסקי מלאנדאן. ובי'תהלה לדוד" הנדפס בר"ס נשאל דוד על אהע"ז חו"מ (ירושלים תשל"ה). ובמאמר "דוד אופנהיים" בס' תהלה לדוד (ברעסלויא תר"ס) מאת דר. ל. לאוואנשטיין. ועוד. ועל השר ר' שמואל אופנהיים ראה "שמואל אופנהיים אין זיין קרייז" מאת מ גרינוואלד (וויען 1913) וב"די איינשריפטען די אלטען יודענספרידהאפס אין וויען" (וויען 1917) על משפחת השר ר' שמואל אופנהיים באורך הספר. ועוד.

אמנם בירור יסודי ומקיף על שרשי המשפחה "מילידי ויקירי ווירמיישא משפחה רם ונשא מיחוסי ארץ"⁴ עדיין לא נעשה. ואף אלו הסופרים שדנו בארוכה בתולדות משפחת אופנהיים, צמצמו עצמם לתולדות הני שלשה אחים חשובים לבית אופנהיים, הראשון במעלה השר והטפסר כהר"ר שמואל אופנהיים הנ"ל, ושני בדומה לו אחיו הפרנס מוהר"ר אברהם מוירמייזא [אבי הגאון מוהר"ר דוד אופנהיים זצ"ל הנ"ל] ושלישי בקודש הפרנס כהר"ר משה אופנהיים ז"ל מהידלברג ואחותם הרבנית הצדקנית מרת שרלן אשת הגאון מוהר"ר יצחק איצק ברילין אב"ד האמלברג ומנהיים [גיסו של הגאון המפורסם ה'חות יאיר' מוהר"ר יאיר חיים בכרך זצ"ל⁵, וחמיו של הגאון הנודע השר והטפסר מוהר"ר שמשון ווערטהיימר זצ"ל מוויען] ולא יכלו לברר בדיוק מי ומי היו זקניהם ואבותיהם שרשי האילן שממנה צמחו ניצנים אלו, לגלות לנו קורותיהם דברי ימיהם ותולדותיהם אחריהם.

החוקר הדגול דובער וואכשטיין⁶ ההסטריין בה' הידיעה של יהדות ווינא, מקום מושבם של כמה מצאצאי משפחת אופנהיים מתאר בהרחבה תולדותיו של השר והטפסר ר' שמואל אופנהיים. וכשבא לדבר מיחוס אבותיו כותב. "אף שכנראה מפנקסי קהילות ווירמייזא שמוצאם [של גזע אופנהיים] הוא מאנשי שם פרנסים וקצינים, אי אפשר לעמוד על השתלשלות הדורות של ראשית המשפחה מדור דור עקב מיעוט המקורות העומדים לרשותי".⁷

סופרים חשובים ומנוסים שבאו אחרינו ועסקו בתולדות משפחות אלו נשתבשו בו מי מעט מי הרבה.⁸

מקור המשפחה

מקורן ושורשן של משפחת אופנהיים נובע מכמה משפחות עתיקות וחשובות. אָם האחים אופנהיים מרת עדיל ממשפחת "בכרך" המפוארה. אָם אביהם מרת פרומיט היא

4. נוסח מצבת הגאון ר' דוד אופנהיים זצ"ל בספר "גל עד" - מצבות בית הקברות בפראג (פראג תרט"ז) מאת קלמן ליעבן מס' 80.

5. שהיה נשוי לאחותו של הגאון ר' יצחק ברילין הנ"ל.

6. אגב שמעתי מאת הישיש התורני ר' אשר זעליג פארסט זצ"ל שהכיר אותו שאף שלא השתייך ד"ר וואכשטיין לקהילה החרדי בוויען היה יהודי שומר תו"מ.

7. מצבות וויען חלק ב' עמ' 16.

8. לדוגמא איצין להרה"ג ר' בנימין שלמה המבורגער מומחה בתולדות יהדות אשכנז רבניה ומנהיגיה טעה אודות אביהם של האחים החשובים הנ"ל הלה הוא הפרנס ר' שמעון וואלף אופנהיים מוירמייזא וכותב בהערות לספר מנהגים דק"ק ווירמייזא לרבי יופא שמש ז"ל (ירושלים תשנ"ב חלק ב') דף רל"ח הע' 2) שהוא זה שחיבר הספר נחלת בני שמעון ונפטר בשנת שצ"א הרי שעירוב כאן ב' אנשים גדולים שונים ממשפחה אחת שני יוסף בן שמעון שדרו בעיר אחד וכפי שיתברר לפנינו (ואותו טעות נמצא ג"כ בהמבוא המצוין שלו לספר בגדי אהרן (קריית צאנז תשמ"ז דף 33 הערה 21).

וראיני יחוסי משפחה למשפחת אופנהיים (קונטרס שושלת אבות שנרפס בסוף ספר קול תודה ברוקלין תשנ"ט) שנתחברו מאלו שבקיאותם ביחוסי משפחות עתיקות בישראל הוא להפליא אמנם טעו כשבאו לברר שרשי משפחת אופנהיים ונמשכו אחר מגילות יוחסין המיוסדים על פרי דמיונם של הסופר הנוצרי אלכסנדר דיץ בספרו "שטאמבוים די פראנקפורטר יודען" (שכידוע לא השתמש במקורות יהודיים ואף סותר עצמו ביחוס משפחת אופנהיים) וקשרו למשפחת אופנהיים יחוס ארוך וערוך שאין לו יסוד במציאות ובעובדות קיימות.

ממשפחת רבנים ידועה בוירמייזא משפחת "בלין". ושרש שרשם משפחת הלויים המפורסמת עפשטיין ועוד משפחות נכבדות כולן מגדולי היחס. אולם במאמרנו זה נעמוד בעיקר על היחס מצד אביהם שלשלת משפחת אופנהיים בן אחר בן עד כמה שדינו מגעת, והסתעפות הענפים העיקריים.

משפחת אופנהיים או אופנהיימר משפחת נגידי שועים וקצינים מפורסמים, משפחה עתיקה וחשובה "מקדשי שמים גאוני הגאונים מאירים כספירים דור דורים מאירים לארץ ולדרים"⁹ "אבותיהם ואבות אבותיהם כלם גדולים אנשי שם בין חסידי אשכנז מופלגי תורה ובעלי עושר וגדולי רבנים פרנסי הדורות ושתדלנים דורשי טוב לעמם ומליצי יושר לפני מלך ושרים ושלשלת יחוסם מושכת והולכת למעלה עד הפייטם המפואר רבי שמעון הגדול בר יצחק אשר היה בן זמנו של רבנו גרשום מאור הגולה"¹⁰.

מוצא המשפחה מהעיר אפנהיים השוכן על נהר ריינוס בין וירמייזא ומגנצא. במשך הדורות נתפשטו צאצאיה והתיישבו בק"ק וירמייזא ובק"ק פרנקפורט על נהר מאיין ומשם ליתר הקהילות הקדושות באשכנז ובאסטרייך.

על טיבה של משפחה מפורסמת זו יש ללמוד מהנדפס כלפני שלש מאות שנה בריש ספר צמח דוד [מהדורא אשכנזית פראנקפורט תנ"ח] כשבאים לספר תהילותיו של השתדלן השר וטפסר הקצין ר' שמואל אופנהיימר סוכן המלך מווינען וז"ל:

אחרי אשר הרים ה' את קרן ישראל ויצא חוטר מגזע אופנהיים וממש המה מזרע דוד אשר מנייהו מלכי מאן מלכי רבנן וגאוני ארץ ומנייהו אפרכי קצינים ופרנסים ומנהיגים ושתדלנים ולא עדו מנהון שולטן ורברבין ולא יעדו מנהון עד ביאות משיחינו¹¹ אמן ועתה באנו לספר בשבחו של הקצין הלז מגזע אופנהיים ה"ה הראש והקצין פ"ו שר ונגיד בישראל ושתדלן הגדול כ"ש כהר"ר שמואל היידלבורג שי' ממשפחות מיוחסות בישראל משפחות אופנהיים...

ובלשון יהודית דייטש שם מפליאים ג"כ ערכה של המשפחה וז"ל [תרגום חפשי]:

9. מתוך הקדמת הגאון ר' שמואל אופנהיים מפאפא לספר "דרך עולם הנצחיים" צוותא אביו הגאון ר' ליב אופנהיים אב"ד פריישטאט פראג תקס"ז (נעתקת ג"כ בהקדמה לספר חות יא"ר מאת ר' יוסף אלעזר ראזענפעלד מגאלנאץ -פאקש תרס"ט)- הגאון ר' ליב אופנהיים מפריישטאט הוא בנו של כבוד הרב החסיד מו"ה אברהם אפפעהיים בנו של הרב הגאון מו"ה ליב אפפעהיים שהי' אבדק"ק באסקאוויטץ ואבדק"ק פפערשי והמדינה (אחיו של הרד"ג ר' פייש אופנהיים אב"ד דמדנית העסין ומש"כ שם שהיו בני ר' אברהם אבי הגאון ר' דוד אופנהיים צ"ע עיין בחלקי אבנים לר' יצחק דוב פעלד בערכם) ת"ח להרב דוב בער וועבער על גילוי המקור הזה.

10. מפי ר' בער אופנהיים מובא בזכרונות חתנו אייזק הירש ווייס נדפס בגניזת א' תל אביב תשכ"א.

11. ובאמת שאף בדורות מאוחרים עמדו אישים רמי המעלה גאוני עולם מנהיגי האומה מצאצאי משפחה זו כמדומני הבולט מביניהם משפחת הסופרים כי רבן של כל בני הגולה בעל החתם סופר מצד אם אביו התייחס למשפחת אופנהיים עי' להלן אצל ר' נפתלי הירץ בנו של ר' יהודה ליב אופנהיים גם מגדולי העסקנים למען יהדות החרדית בדורות שלפני המלחמה נשיא לשכת האורתודוכסית באונגריא ר' אברהם פראנקעל מתייחס למשפחת אופנהיים. ואף בדורנו אינו חסר גאוני רבנים ועסקנים שמוצאם ממשפחת אופנהיים.

משפחת אופנהיים משפחה רמה, מדורות קדמוניות, ממנו יצאו רבנים פרנסים ומנהיגים...¹².

כשפותחים ספרי הזכרונות ומעיינים בקורות הדורות נוכחים לדעת שאין מדובר בגוזמאות כי במשך דורות רבים קמו מבני משפחה זו רבנים מורי הוראה גאוניים מופלגים מנהיגים שנהגו נשיאותם בטוב ובנעימים אישים רבים שהיו ידועים ומפורסמים בזמן שמסרו נפשם למען ה' למען תורתו ולמען עמו.

רבינו שמעון הגדול

לפי המסורה¹³ משפחת אופנהיים הם מנכדי הפייטן רבינו שמעון¹⁴ הגדול ב"ר יצחק ב"ר אבון. שבא מבית דוד.

רבינו שמעון מכונה בפי גדולי הראשונים כה"צדיק¹⁵ "שבא מבית דוד"¹⁶ "ומראהו כמלאך ה' צבאות"¹⁷ וכעדוהו של אחד המיוחד מבין בעלי התוס' רבינו תם זצוק"ל היה רבינו שמעון הגדול איש פלא "מלומד בניסים"¹⁸ ובלשון הגאון המהרש"ל:

רבינו שמעון הגדול בר יצחק החסיד בר אבין הגדול בתורה בחכמה ובעושר ובסודי סודות לדרוש כל אות ואת במ"ט פנים הוא ר' אבין הגדול אשר יצא מזרעו של הרב רבי יוסף הזקן בן רבינו שמעון ממדינת מנש שיסד אזהרות אתה הנחלת והוא¹⁹ היה בר סגולתו של רבינו אליהו הזקן שיסד אזהרות אמת יהגא חכיו²⁰.

רבינו שמעון חי כלפני אלף שנים, נולד בערך בשנת ד' אלפים תש"י היה חבירו של רבינו גרשון מאור הגולה, כמבואר בקטע הבא מכ"י מתקופת הראשונים וז"ל²¹:

12. "ויהייל אין דיום ספר בישריבן ווערדין אלי רבנים אונ' גאוניס אונ' נדיבים דיא פיל גוטש גיטאן האבין אן ען ענייס ואבינייס דא מיט דו איהרי נאמין צו גוטיס גידאכט זולי ווערין אונ' ניט פאר געשין זול ווירדין איהר צדקות אונ' מעשים טובים צו דורי דורות. נון איזט אויך בילך צו ריהמן אונ' צו פריין אונ' צו בישרייבן דיא מעשים טובים אונ' צדקות דו גישעהן איזט אונ' נאך טאג צו טאג גישיכט בייא דיום נדיב וחשוב ה"ה הטפסר והנגיד והשתדלם פרנס ומנהיג כ"ש כהר"ר שמואל היידלבורג איש אופנהיים ועלכיר איזט פון איין זולכיר הוכי משפחה דו אלי צייט אונטיר זייני משפחה געבן האט רבנים אונ' פרנסים ומנהיגים אונ' שתדלני' אונ' חשובים אונ' ניא מאלש מאנגירט אודר נאך גילאזין. אונ' אזוי זולי עז אויך בייא איהני פאר בלייבן אונ' אימר צו פאר מעהרין ביז דא ווערט קומין אונזיר גואל צדק הועתק במצבת וינא ב' לוואכשטיין עמ' 13.

13. מפי ר' בער אופנהיים מובא בוכרותות חתנו אייזק הירש ווייס נדפס בגונים א' תל אביב תשכ"א.

14. יש שכתבו שר' שמעון היה אחי אמו של רש"י אשר קיבל תורה מרבינו גרשון מאור הגולה ע"י רש"י שבת פ"ה ע"א אמנם ע"י בספר חכמי אשכנז הראשונים מאת אברהם גרוסמן שהוכיח שזה אינו נכון עפ"י סדר הזמנים.

15. בספרו של גרוסמאן הנ"ל עמ' 95 בשם ראשונים.

16. בספרו של גרוסמאן הנ"ל עמ' 95 בשם ראשונים.

17. בספרו של גרוסמאן הנ"ל עמ' 95 בשם ראשונים.

18. בספרו של גרוסמאן הנ"ל עמ' 95 בשם רבינו תם מתוך מחזור וויטרי עמ' 364.

19. הכוונה על רבינו שמעון בן ר' יצחק ולא על זקנו ר' שמעון ממנש ע"י בספרו של גרוסמן הנ"ל עמוד 93.

20. שו"ת מהרש"ל סי' כ"ט וע"י במצרך לחכמה דף י"ד.

21. גרוסמן שם הערה 42 621 גרוסמאן שהוכיח שכן.

מעשה ברבינו שמעון הגדול שבא מבית דוד, ובא בעיר אחת ששמה מגענצא ונשא שם אשה מגדולי המלכות, ושמע רבנו גרשום והלך גם הוא למגענצא. וכשבא רבינו גרשום אצל רבנו שמעון הגדול קבלו בסבר פנים יפות ולמדו תורה ביחד²².

מאור עינינו רש"י הקדוש באחד מפסקיו מביא רבינו שמעון הגדול ואף מקדימו לרבינו גרשום מאור הגולה וז"ל²³:

נראה בעיני הר' שמעון בר' יצחק ובעיני רבנו גרשון נ"ע ובעיני אני שלמה מטרוייש העיר אשר בצרפת.

באור זרוע מביא שאלה שהובא לפניו מחכמי מגנצא²⁴:

מעשה שאירע במגענצא מילה בראש השנה, ושאלו לקדושים אשר בארץ, רבינו גרשם ב"ר יהודה מאור הגולה, ורבי שמעון הגדול.

רבינו שמעון חיבר פיוטים רבים שנתהפכו לחלק בלתי נפרד של שירי ופזמוני אחינו בני ישראל עד עצם היום הזה. מבין פיוטיו היותר מפורסמים הוא הזמר שמזמרים ביום שבת קודש "ברוך ה' יום יום...". וכפי עדותו של הגאון בעל חוות יאיר שאחר הקלירי היה הוא הפייטן היותר גדול²⁵.

שמו נערץ בתוככי הקהילות הקדושות של אשכנז והיו מזכירים נשמתו ביחד עם נשמותיהם של מאורי הדורות רבינו גרשום רש"י ור"ת בנוסח הזה²⁶:

יזכור אלוקים נשמת... רבינו גרשום מאור הגולה שהאיר עיני הגולה בתקנותיו, רבינו שמעון בר יצחק שטרח בעבור הקהילות [ובטל גזירות ומכסים]²⁷ [וחבר פיוטים שירות ותשבחות]²⁸ והאיר עיני הגולה בפיוטיו רבינו שלמה בר יצחק שהאיר עיני הגולה בפירושו רבינו יעקב בר מאיר שהאיר עיני הגולה בתוספותיו...

מן המפורסמות הוא הסיפור אודות בנו של רבינו שמעון, אלחנן, שנגנב מבית אביו בקטנותו, ובמשך הזמן נעשה כומר ובסוף עלה לגדולה עד שנעשה לאפיפיור לאחר ימים רבים נפגש עם אביו וחזר בתשובה ומת מות קדושים וכפי שמסופר באריכות בכמה מקומות²⁹.

שנת פטירתו של רבינו שמעון הגדול משוער ד' אלפים תש"פ. ונטמן בבית החיים במגענצא ואחרי מותו יצא מעין נובע מראשותי קברו³⁰.

22. ומכאן משמע שהיה רבינו שמעון קצת מבוגר מרבינו גרשון.

23. שבלי הלקט ח"ב סימן ע"ה, ע"י גרוסמן שם הערה 61.

24. ח"ב סי' רע"ה.

25. שו"ת חות יאיר סימן רל"ח.

26. הזכרת נשמות דקהילת ווירמייזא.

27. הוספה מסידור תפלה עתיק גרוסמאן שם.

28. מפנקס הזכרת נשמות פראנקפורט [כת"י].

29. בספרו של גרוסמאן הנ"ל עמ' 90 הערה 49 מקורות לסיפור זה מכ"י עתיקים.

30. בספרו של גרוסמאן הנ"ל עמ' 95 בשם ראשונים.

כלפני שמונים שנה, בשנת 1922 כאשר חידשו החומה של העיר מגנצא מצאו חלק ממצבה עתיקה ועפ"י הכתובת שעליה משערים שהיא מצבת רבינו שמעון הגדול³¹.

פרק א

החבר ר' יהודה המכונה ליב או ליווא אופנהיים

הראשון לשלשלת אופנהיים³² שידועים עליו פרטים שעל פיהם אפשר לשרטט איזה קיים לדמותו הוא הרבני החבר ר' יהודה המכונה ליב או ליווא אופנהיים [בן ר' אשר]³³.

מתוך הקהלות הקדושות אשר יסודותיהם בהררי קודש מימי רבותינו הראשונים, תופסים מקום מכובד שלש קהלות בארץ אשכנז, ה"ה קהלות שפיר"א מגנצ"א ווירמייז"א הידועות כקהילות שו"ם. מהם יצא תורה והוראה לאחינו בני ישראל במשך מאות שנים. ועד היום אנו שותים ממעיינות מים הטהורים שמקורן בקהלות קדושות אלו.

ואם אמנם שבסוף תקופת הראשונים ירדו הקהלות שפיר"א ומגנצ"א ממעמדם הרמה, זכתה קהילת ווירמייז"א, עירו של מאור עינינו רבן של כל בני הגולה רש"י זצוק"ל, להיות מרכז של תורה עוד רבות בשנים, והרבה גדולי ומאורי ישראל הפיצו משם אור תורתם.

על אף שאין לנו ידיעות ממשיות על מקום לידת החבר ר' ליווא אופנהיים יש לשער שנולד באופנהיים או באחד מערי אשכנז השוכנות על גדות הריין ואולי יש לראות ווירמייז"א עצמה כעיר מולדתו. שנת לידתו אפשר לקבוע עפ"י הידיעות שיש לנו על בני משפחתו והיא בקירבת שנת ר"פ³⁴.

בווירמייז"א דר החבר ר' ליווא אופנהיים בבית צום ריעזין, היינו שעל שערי הבתים באשכנז היה שלט מצוירת עם תמונות חיות שונות וכדומה ותושבי הבתים היו נקראים על שם התמונה התלויה על פתח ביתו ואולי על פתח ביתו של החבר ר' ליווא אופנהיים היה תלוי שלט עם תמונת "ענק" - "ריז" באשכנזית, ועל שם זה היה מכונה בפי כל החבר ר' ליב או ר' ליווא אופנהיים צום ריעזין³⁵.

31. " דאס איז גיווען נוסח אשכנז" מאת מרדכי וו. בערנשטיין, בוענאס-איירעס, 1960 עמ' 71 תמונה וגם סיפור בנו אלחנן באריכות ע"ש.

32. בתקופה שמיד לאחרי בעלי התוספות מצינו לגדול אחד בשם ר' יצחק בן ר' חיים אופנהיים עיין עליו בצפונות גליון ט"ז במאמרו של הר"ר ר' ישראל מרדכי פלס, אמנם קשה לברר אם משפחת אופנהיים שאנו דנים בה מתייחסת אליו.

33. שם אביו איננו ידוע. ומשער אני ששמו הי' ר' אשר על פי מה שמצאתי בפנקס הזכרת נשמות ווירמייז"א רק שני איזכורים לאישים בשם החבר ר' יהודא. והיות התואר החבר אינו מצוי לרוב בפנקס הני"ל ושני בני ר' ליב חותמים בן החבר ר' יהודא. שני האיזכורים הם בעמ' 6, א' "החבר ר' יהודא בר אהרן" וב' "החבר ר' יודא בר אשר" והיות שלא מצינו שום אחד מצאצאי ר' ליב בשם "אהרן" והשם "אשר" [אנשיל] בטח מצוי וגם א' מבני ר' ליווא נקרא בשם אשר אנשיל מסתבר ש"החבר ר' יודא בר אשר" הרי הוא ר' ליווא דידן.

34. עטלינגער עפ"י השערה ממה שבנו ר' משה נולד בערך שנת ש"ב.

35. עטלינגער מספר N1545.

ר' ליווא אופנהיים, או כפי שמופיע שמו בחתימת בניו - החבר ר' יהודא, היה מהת"ח המפורסמים בוירמייזא ואף נתעטר בתואר 'חבר'³⁶, תואר שניתן בימים ההם אך ורק ליחיד סגולה³⁷.

מתוך הרשימות בספר הירוק [אחד מפנקסי הזכרונות של קהלת ווירמייזא הכרוך בעור ירוק], עולה שבתקופה מסוימת שימש הר"ר ליווא אופנהיים באיזה תפקיד רבני³⁸.

מלבד ידיעותיו בתורה הצטיין בידע שאר חכמות. בשנת ש"ט התישב בוירמייזא אחד מענקי הרוח של יהדות אשכנז, מתלמידי הגאון ר' שלום שכנא אב"ד לובלין רעו וידידו של הרמ"א, ה"ה רבינו חיים פרידבערג בן ר' בצלאל זצ"ל אחיו הצעיר של רבינו המהר"ל מפראג זצ"ל. עם התיישבות רבי חיים בוירמייזא עיר אבותיו נתקבצו סביבו סגל של תלמידי חכמים ועסקו בתורה יחד. אחד מאותו החבורה המתואר ע"י רבי חיים זצ"ל כ"אחוי ורעוי אנשי מופת ואנשי השם" שעסקו אתו ביחד בתורת הדקדוק, הוא הרבני החבר כהר"ר ליווא אופנהיים יצ"ו³⁹.

ובלשון רבי חיים⁴⁰:

גם הטוב ההוא לא אמנע מן כל מבקש והדורש החכמה הזו, ובפרט למלאות רצון אחיי ורעיי אנשי מופת ואנשי השם כהר"ר ליווא אופנהיים יצ"ו וכהר"ר אברהם וולך יצ"ו אשר כבר המתקנו יחדיו סוד בספרי החכמה הזו, בעומדי עמדם בעיר אלקים מעולם ק"ק ווירמייזא ונטלתני את טרדות הזמן ובהלותיו ולא זכינו לגמרו ביחד.

מלבד חכמת הדקדוק, היה גם מאותם יושבי אהל היודעים בינה לעיתים, ובשנת שי"ב חיבר ספר עברונות על הלוח העברי, אשר העתק ממנו נעשה בשנת שמ"ו⁴¹ ע"י הר' אליהו לואנס בעל שם זצוק"ל מווירמייזא ונמצא היום בספרי' בודליניא באוקספורד⁴².

שנת פטירתו היא של"ב⁴³ או תחלת שנת של"ג⁴⁴. ולעת עתה לא נתברר איה מקום מנוחתו.

36. עטלינגער כנראה מחתימת בנו ר' זוסקינד בספר הירוק ב' טבת שס"ו, וגם בנו ר' משה בוועד פרנקפורט שס"ג חותם משה בן החבר ר' יהודה.

37. עטלינגער מספר N1545.

38. עטלינגער מספר N1545.

39. קויפמאן וגם עטלינגער כתבו שהכוונה על ר' ליווא דיין, אמנם צע"ק שהלא ר' ליווא נפטר בערך שנת של"ג וספר עץ חיים נכתב בשנת של"ט עיין הקולפון בסוף הספר ואולי התחיל כתיבת הספר כמה שנים מקודם וכן משמע קצת מלשון ההקדמה.

40. מתוך הקדמה לספר עץ חיים על חכמת הדקדוק נדפס לאחרונה מתוך כתב יד בלונדון תשל"ג.

41. קורא כאשר אתה קורא שנת שי"ב על תתמה שהרי אנו עומדים בשנת שמ"ו תדע שאני מעתיק ספר ערונות שחיבר ר' ליווא אופנהיים מווירמייזא. (תרגומתי מגרמנית).

42. עטלינגער Oxford Bodleian 2056 I. S. 58b.

43. שהרי עדיין חתום בספר הירוק כני"ל בפנים.

44. כנראה ממצבת בנו אשר אנשיל שנפטר בפ"פ בשנת של"ג ' בן הר"ר יודא ז"ל מגזע אופנהיים' אבני זכרון 245.

זוגתו מרת שרלן

זוגתו של החבר ר' ליווא אופנהיים היתה מרת שרלן⁴⁵.

זמן קצר אחר פטירת בעלה החבר ר' ליווא אופנהיים נשא מרת שרלן "האלמן מוכתר בכתר תורה הגאון ר' אנשיל בן ר' שמעון כ"ץ" הגר בבית צום סטורטש⁴⁶ בפראנקפורט⁴⁷.

אף שלשה מבני' של מרת שרלן [מבעלה הראשון ר' ליווא] נתיישבו בפראנקפורט, והיו נמנים עם חשובי הבעלי בתים שם הלא הם: אשר אנשיל, משה, ויוסף, בן רביעי שניאור זיסקינד נשאר לגור בוויירמזא בבית אביו צום ריעזען כפי שיובא תולדותיהם בפירוט.

בעלה השני של מרת שרלן הגאון ר' אנשיל, נפטר תענית אסתר שמ"ו⁴⁸. כנראה שמרת שרלן נפטרה קודם לזה, ויש לשער שנפטרה בסמיכות לשנת ש"מ⁴⁹.

בני החבר ר' ליווא וצאצאיהם

בני החבר ר' ליווא אופנהיים ומרת שרלן:

[א] ר' אשר אנשיל צום אייזיל בפראנקפורט, נשא מרת רויזלן בתו של אבי חורגו ר' אנשיל כ"ץ צום סטארטש ונפטרו שניהם בפראנקפורט בשנת של"ג ונטמנו זה אצל זה⁵⁰ והקימו אבן אחת מצבה על קברם.

45. עטלינגער מספר N1545.

46. על שם הבית שהיה העוף "סטארטש" תלוי על השלט שלו.

47. מרת שרלן נזכרה לראשונה בפ"פ בשנת של"ו, ובשנת של"ז נזכרה במפורש כאלמנת ר' ליב צום ריעזען מוויירמזא שהתחתנה עם ר' אנשיל צום סטארטש - עטלינגער N1545. ר' אנשיל צום סטארטש היה מחותנה כי הוא היה חותן בנה מבעלה הראשון, ר' אשר אנשיל אופנהיים.

48. אבני זכרון מס' 306. וזה נוסח מצבתו "מהר"ר אנשיל: אספק כף אל כף ואשא קינה על איש צדיק וישר הנאסף ואננה מ' אנשיל כהן וכהנה הי' מצדיק רבים בכל פינה מוכת' בתורה וגדולה כתר כהונה גם כתר שם טוב העולה למעלה ממנה האלוף והגאון מהר"א אשר בר שמעון הכהן ז"ל שמתו זה לציונה הנפטר ביום ב' בתענית אסתר ונספד לאחריו ביום כ"ב אדר שמו לראש פנה תנצב"ה אמן".

49. מרת שרלן אינה נזכרת כאלמנה בשום מקום. וכנראה נפטרה קודם מות בעלה השני. ובשנת שמ"ג נזכר בפנקסי פראנקפורט אודות ירושת ר' משה צום שווערד ור' יוסף צום ווייסען לאוען ומסתבר שהיה זה ירושת אמם שנפטר זה לאחרונה. שאביהם נפטר עוד בערך של"ב. וע"כ היא נפטרה בערך שנת ש"מ.

בבית עלמין בפראנקפורט נמצאת מצבה כזו:

ציון הלז שמתו לראש
אשה חשובה והגונה
מרת רבקה שערלן בת
ר' מאיר הכהן ז"ל
נפטרה יום ו' כ"ז שבט
של"ט לפ"ק תנצב"ה

ולפי השערת החכם שלמה עטלינגר היא מצבת מרת שרלן הנ"ל.

50. אבני זכרון 245.

בניו:

1) וואלף אופנהיים צום שווערט נתגדל בבית דודו ר' משה צום שווערט נפטר י"ב שבט שפ"ג⁵¹.

בניו:

א. אשר אנשיל ווירמו אופנהיים צום פוקס נפ' שצ"ה

ב. יעקב ווירמו אופנהיים נפ' שפ"ח

ג. ליב אפנהיים צום גאלדען שווערט נפ' בערך שע"ז

ד. קרינל אשת זלמן כ"ץ

ה. ריזל אשת ר' טעוויל שויער

2) ברענדלין ג"כ נתגדלה בבית דודה הנ"ל, נפטרה בשנת שע"ב.

[ב] מוהר"ר משה צום שווערד בפראנקפורט עליו בפרק הבא.

ג] ר' אברהם יוסף המכונה יוזבל צום ווייסער לאווי (LOWEN) פרנס ומנהיג בפראנקפורט ונפטר שם בין שנה"ה ושנ"ח⁵². אשתו מרת בילא בת ר' מאיר⁵³.

בנו ר' ליב בפראנקפורט.

ד] החבר ר' משה⁵⁴ שניאור המכונה הפרנס זיסקינד אופנהיים, הוא היה ההגמון פרנס הראשון בימי ר' יוזפא שמש⁵⁵, דר בבית המשפחה צום ריעזען בוורמיזא ונפטר שם ה' טבת שצ"א⁵⁶.

בני ר' זיסקינד אופנהיים:

1) הפרנס יוסף אורי המכונה ווייביש אופנהיים בבית צום ריעזען הנ"ל בוורמיזא ונפ' שם כ"ג שבט שצ"ג⁵⁷.

2) יהודה משה המכונה ליווא אופנהיים צום הלבן מאנד בוורמיזא ונפטר שם ד' ניסן שצ"ה⁵⁸.

51. אבני זכרון 508.

52. אבני זכרון 559.

53. אבני זכרון 431.

54. כנראה שהשם משה נתוסף לו בחליו היות והיה לו אח בשם זה וכמנהג אשכנז בימי קדם ששם הנוסף השימו בראש והרבה פעמים היו משתמשים בשם "משה" ולא היו מקפידים להוסיף שם אף אם היה להם אח באותו שם.

55. מנהגי וורמיזא ליוזפא שמש חלק ב' עמ' רנ"א.

56. עטלינגער "וואראבאמערקונד צום וויסער לאווי" בספרו "מורה דרך" ינק אותו מתוך ה"גרינער בוך" ועי' עמ' 11 שורה אחרונה בהזכרת נשמות וורמיזא קובץ על יד.

57. הזכרת נשמות וורמיזא עמ' 13 שורה 4 "הפרנס כמר יוסף אורי בן החבר רבי משה שניאור" ובמלואים.

58. הזכרת נשמות וורמיזא עמ' 13 שורה 11 ובמילואים.

3) שרה רחב אשת הגאון ר' שמעון וואלף⁵⁹ בן ר' משה יהודה אופנהיים⁶⁰ מחבר ספר "נחלת בני שמעון" כ"י. ונמצא ממנו ספר "מאמר זה הכלל" בכ"י על כל מאמרי רשב"ג במשניות ס' זרעים הנוגעים לדין ופסק הלכה⁶¹ הסכמתו נמצאת על ספר מכלול יופי על קהלת לר' אליהו ב"ר משה לואנץ (אמשטרדם תנ"ה) כאשר חותם: "שמעון וואלף בכמ"ר משה יהודה ליווא מגזע אופנהיים חותם ברביעי בשבת לס' את העדות אשר אתן אליך שצ"א"⁶² וכך כתבו עליו בספר הזכרות נשמות דווירמיישא⁶³: "ר' וואלף אופנהיים - האלוף הגאון מהר"ר שמעון בן החבר ר' משה יהודה זצ"ל בעבור שמרביץ תורה בישראל

59. הוא מוהר"ר וואלף ווירמייזא המובא בהקדמת הגאון בעל תוס' יו"ט למשניות סדר טהרות וז"ל שם "אמר יו"ט בסייעתא דשמיא מלתא אסתיע דחד מן קאמיא ... דחיבורי דנא הוי חזי אמר רוי לי רוי דידעת אנא ובקושטא קאמינא דבוורמייזא קהלא קדישא איתא חד מדרבנן ופרישא די שמיא מהר"ר שמעון וואלף במהר"ר יהודא ליווא אופנהיים ובידיה אנא חזית טורי אבני גזית על סדר טהרות פרישא מהללה מרבן של כל הגולה הוא הגאון מוהר"ר מאיר מרטנבורק הידועה ... וכאשר תכתוב למהר"ר וואלף ספר לשלוח לך אותן אמרי שפר הנה אנכי ידעתי וטובו הכרתיו כי את הטוב אל ימנע והוא מן הנמנע וכשמעי הטובה קבלתי עלי לחובה לטרוח גופי ומאוד להביאה אלי ידי ובהגיע דברי ומכתבי אל האלוף הנוכר כה אמר מכותלי מכתבו ניכר כי אנשים אחים אנחנו שארי בשר וקרובים דאימא רבא דידיה ודידי אחיות היו מבני טובים ...". ובעל התוס' יו"ט מביא דברים בשמו; עי' תיו"ט כלים פרק ב' משנה ו', אהלות פ"ג משנה ב' ועוד. איך היה קרובו של בעל התוס' יו"ט? לא היה ביכולתי לברר. מוהר"ר וואלף נזכר ג"כ בזכרונותיו של ר' אשר לוי שנכתבו בשנות ש"פ-ש"צ (נדפסו בברלין תר"ע עם הערות מאת ד"ר משה גינבורג) כשהוא מזכיר כל גדולי אשכנז בימיו מציינן לחכמי ווירמיישא: "מוהר"ר אלי' בוירמש גב מוהר"ר וואלף ומוהר"ר וויבלמן ומוהר"ר מענדל ומוהר"ר אייזק גינצבורק כלם בוירמיישא". ב"מהר"ר וואלף" כוונתו על הגאון ר' שמעון וואלף אופנהיים (ולא כמו שכותב ד"ר גינבורג בהערותיו שהכוונה על המלמד אהרן בנימין וואלף בן מוהר"ר גרשון שנפטר בשנת תל"ב בוירמיישא כי לא מצינו על ר' אהרן בנימין וואלף התואר מורנו או גאון, תוארים שהקפידו עליהם מאוד בתקופה ההיא). וראיתי בקטלוג של וואכשטיין (מנחת שלמה ווינא תרע"ב) מס' 703 "דרך שיח ... כללי הדקדוק ... הכינו ... כמהר"ר יודא ליווא בהמנוח כהר"ר שמואל זנוויל זצ"ל אופנהיים מוירמיישא נכד ... כמהר"ר שמעון וואלף אופנהיים זצ"ל הנו' בכ"מ בספר תוספת יו"ט", הספר דרך שיח נדפס בפרנקפורט תנ"ט, וואכשטיין מעיר שם בעדק שמוהר"ר שמעון וואלף אופנהיים הנוכר הוא המחבר ספר נחלת בני שמעון. ועי' בהסכמת הגאון ר' דוד אופנהיים לספר מטה יהודה (אופי באך תפ"א) מאת המחבר דרך שיח, שמכנהו ש"ב ולפי מה שכתבנו, הקירבה מבוארת, שכן זקנו של הגאון ר' דוד אופנהיים היינו הפרנס ר' שמעון וואלף בן מוהר"ר יוסף יהודא ליב אופנהיים היה שני בשני עם הר' שמואל זנוויל אופנהיים אבי המחבר ספר דרך שיח ומטה יהודה ה"ל.

60. ר' משה יודא אולי הוא הר"ר משה יהודא בר אליעזר אופנהיים הנוכר בהזכרת נשמות עמוד 9 שורה 32 וכנראה שגם הוא שייך למשפחת אופנהיים דיון ממה שכתבו עליו מגזע אופנהיים אמנם לא עלה בידי לברר אופן הקירבה. בן נוסף שלו מוזכר בספר הזכרת נשמות קהלת ווירמיישא עמ' 17 "הוקן רבי משה יעקב בן הפרנס כהר"ר משה יהודא בעבור שהשכים והעריב לבית התפלה זה כמה שנים וגם כתב מחזור יפה כמנהג ק"ק ווירמיישא וקנה הגייר והדיו גם שבר הקשירה הכל מכיסו ונדבו לצדקהפה למכרו מדי שנה בשנה בכל ר"ה וי"ב או להתפלל מתוכו החון גם נתן ששה זהובים לצדקה (גיב' יוקיל אופנהיים) ובמאמר "דו ווארמסטר מנהג-בוכער" של א. עפשטיין בספר "תהלה לדוד" (ברעסלויא תר"ס) אודות ספרי המנהגים דקהילת ווירמייזא מדבר ג"כ אודות מחזור כ"י הלז שנכתב בשנת שפ"ג ר' יעקב המכונה יוקיל בן האלוף הפרנס כהר"ר משה יהודה זל"ה ממשפחת אופנהיים כתב בידו מחזור כמנהג ווירמיישא באופן שהשיך יתפלל מתוכו או שימכרו אותו ...". ר' יוקיל אופנהיים נפטר כ"ז כסליו ונקבר ביו' ד' כ"ח כסלו ת"ח (מילואים להזכרת נשמות).

61. אה"ה ס' ל"ב יעקב אות מ' סי' 169.

62. העתקתי ממאמרו של נח הלל שטיינשניידער מוילנא הנמצא בגן פרחים (ווילנא תרמ"ב).

63. עמ' 12 שורה 22.

וזיכה הרבים בחיבורו נחל בני שמעון ... נפטר ונקבר יום ג' ט' אדר שצ"ב לפ"ק".

בניו:

א. בנו ר' יוסף יחלן⁶⁴

ב. ר' אשר אנשיל ג"ץ [גבאי צדקה] בוירמייזא, היה חתן הגאון ר' שמשון בכרך מחבר ספר חוט השני, אבי הגאון בעל החות יאיר⁶⁵

ג. החבר ר' אורי וייבש נפטר ג' שבט ת"א לפ"ק⁶⁶

ד. הר"ר שמואל זנוויל צום אלטין וואלפין⁶⁷

4) עדיל אשת ר' זלמן בן מענדל קרעבס בפרנקפורט.

5) אנשיל.

פרק ב

הפרנס ומנהיג הרבני מוהר"ר משה אופנהיים ז"ל ותקופתו

מבין בניו הצטיין במיוחד בנו רבי משה מפרנקפורט כמנהיג ציבורי ממדריגה ראשונה. הפרנס ומנהיג הרבני המפורסם כמוהר"ר משה אופנהיים ז"ל⁶⁸ דור שני למשפחת אופנהיים בנו של החבר ר' ליווא אופנהיים מוהר"ר משה מנכבדי מנהיגי וגדולי ק"ק עיר ואם בישראל פרנקפורט על נהר מיין, למעלה מחמישים שנה, משל"ג (1573) עד לפטירתו בשנת שפ"ו (1626), שהיתה תקופה סוערת בדברי ימי היהודים במדינת אשכנז בכלל ובחיי יהודי פרנקפורט בפרט. גלי צרות עברו עליהם, ממלשיניות גירושים ורדיפות. בעיתים קשות אלו העמיד הקב"ה לעמו אישי ציבור נאמנים מביניהם בולט דמותו של שתדלן מסור העומד לנס עמו הפרנס ומנהיג כמוהר"ר משה אופנהיים עמד בפרץ ולפני מלכים התיצב לחנן ולבקש בעד אחיו. והרבה פעל ועשה לטובת אנשי קהילתו ויתר אחיו היהודים בכל מדינת אשכנז.

מוהר"ר משה אופנהיים נולד בוירמייזא בערך שנת שי"ב⁶⁹. חינוכו קבל בבית אביו ומן הסתם למד גם עם בחורי חמד ושארי הלומדים שישבו בהישיבה שאחורי ביהכ"נ של רש"י ושם שמעו הפילפולים מרבינו ר' יעקב בר חיים דודו של המהר"ל מפראג⁷⁰ ששימש בשעתו כאב"ד וראש ישיבה בוירמייזא⁷¹.

64. הזכרת נשמות וירמייזא עמ' 12 שורה 21.

65. הזכרת נשמות וירמייזא עמ' 15 שורה 15 ובמלואים ועמ' 13 שורה 37. ועפ"ז הבין למה קורא הגאון ר' שמשון את ר' נתן גרינהוט (נכד ר' ליב אופנהיים בנו של ר' משה אחי של אם חתנו הנ"ל) מחותנו אמנם כנראה שהיה מחותנים גם באופנים אחרים.

66. הזכרות נשמות וירמייזא עמ' 16 שורה 23 ובמילואים.

67. הזכרת נשמות וירמייזא עמ' 17 בראשו ובמנחת שלמה של וואכשטיין הנ"ל.

68. לשון השער של הספר מגדל דוד פרנקפורט תס"ב מאת נכדו ר' דוד גרינהוט.

69. עטלינגער עפ"י השערה ממה שחתונתו היה בשנת של"א.

70. מבוא לספר המנהגות וירמייזא מאת ר' ישראל מרדכי פלס עמ' 29.

71. על הנהגת הישיבה בוירמייזא עי' מנהגים דק"ק וירמייזא מאת ר' יוזפא שמש סי' רצ"ב.

הבית שדרו בה בני משפחת אופנהיים בוורמיזא

כשהגיע לפרקו לקחו אחד מנכבדי קהילת פרנקפורט ה"ה, החבר ר' יצחק אפרים המכונה גומפרכט פון פריעדבערג⁷² פרנס ומנהיג בפרנקפורט, לחתן לבתו⁷³. החתונה התקיימה בערך בשנת של"א⁷⁴ וכנהוג עבר החתן כמוהר"ר משה לגור בצל חותנו, ומאז נהיה לאחד מתושבי העיר פראנקפורט⁷⁵.

כשהתישב בפרארנקפורט דאג לקיים מאמר חכמינו טוב תורה עם דרך ארץ, והתחיל לנהל עסקים בשותפות עם אחיו ר' יוסף. וה' הצליח דרכם ובשנת של"ה כבר היה להם קרן של שמונים עד מאה אלפים גולדין סחרו במשי ושאר סחורות יקרות.

ביחד עם עסקיו הרבה ר' משה לשקוד על התורה ביחד עם גאוני וגדולי פראנקפורט, ביניהם היה ת"ח גדולים ומפורסמים כמו האב"ד הגאון ר' אליעזר טריבש וממלא מקומו ר' אברהם נפתלי הירץ הלוי, ר' עקיבה פראנקפורטר מייסד הקופות שהיה דרשן בזמן

72. אבני זכרון 230 "החבר ר' גומפרכט ז"ל אשא כפי אל השמים עיני עיני יורדה מים לאיש צדיק ונאמן פרנס והמנהיג הקהלה החבר ר' יצחק אפרים בן החבר ר' שלמה ז"ל נפטר ונקבר בערב שבת י" חשון שנת ש"ל תנצ"ה א"ס".

73. שמה מקום קבורתה ופרטים אודותה אינם ידועים.

74. עטלינגר עפ"י מה שמצינו ר' משה משלם שכר דירה בשנת של"א וא"כ כבר היה נשוי א.ו. מזה שהוא דר בבית צום שווערט וגם מפורש שהיה גיסו של ר' משה צום אפעל שהיה חתן ר' גומפריכט פריעדבערג שדר בבית צום שווערט מוכח שר' משה היה חתן ר' גומפריכט.

75. כשנפטרה זוגתו הראשונה בתה של החבר ר' אפרים גומפרכט נשא ר' משה בשנת ש"ס מרת הינדל אלמנת ר' יוסף צום שטעג בת ר' מיכאל צונו צום זון מפראנקפורט, (ה"ה אבי זקנו של משפחת צונץ בפרנקפורט, מנכדיו הגאון ר' יונתן אייבשיץ ועוד גדולי ישראל). היה לה בן מזיווג ראשון בשם פייביש אשר כבר היה נשוי, גם בנו של ר' משה, ר' ליב, היה כבר נשוי, אמנם בתו שרל היה עדיין פגוי.

ההוא, ואשר המקובל ר' אליהו לואנץ בעל שם היה תלמידו שם, ובין אריות אלו התעטר הרב משה דידן בתואר מורינ⁷⁶.

מוהר"ר משה גמל חסד בגופו ובממונו. הכניס יתומי אחיו המנוח ר' אנשיל⁷⁷, הילד וואלף ואחותו ברענדלן לביתו, גידלם ודאג לכל צרכיהם עד שהכניסה לחופה לבן אחיו, אף השתדל לבנות בית עבור בן אחיו וואלף הנ"ל⁷⁸ ור' וואלף המשיך לדור בו עד סוף ימיו.

מוהר"ר משה היה עסקן חרוץ שפעל הרבה לטובת בני קהילתו זכה להתמנות על ידיהם להיות מפרנסי הקהלה כמה פעמים. ובמצבים הכי קשים היה מוהר"ר משה אופנהיים מאלו שניהלו העדה הקדושה. כשפותחים פנקסי הקהלה מוצאים אנו שמו שמו וזכרו הרבה פעמים.

תלאות חשובות ומאורעות רבות פקדו קהלה הקדושה פראנקפורט דמיין בשעתו ומוהר"ר משה כמנהיג נאמן לקח חבל בניהול הקהלה. נרחיב קצב הדיבור אודות מאורעות אלו המגלים הרבה אודות מצב היהודים באשכנז של ימי קדם⁷⁹.

כשתדלן לקהילת פראנקפורט בעת צרתן

שני מאורעות גורליים שזעזעו את מוסדי הקהילה אירעו לקהילת פראנקפורט בימי חייו כאשר רבי משה הי' בהם ראש המדברים. מאורע אחד הי' פרשת המלשינות נגד הוועד של שנת ש"ג ומאורע השני הי' במרידת פעטמילך ופורים ווינץ הנץ.

פרשת המלשינות היתה כאשר יהודי מלשין מסר עדות מסולפת נגד מטרת הוועד של שנת ש"ג. הוועד, שהי' מתאסף מדי פעם לפי מסורת אשכנז העתיקה נועד למען מטרות חיזוק הקהילה היהודית תיקנה תקנות בטיסיות בתחום הלבוש כשרות מסים וכיו"ב, נמסר כמשהו החותר וממריד נגד המלך. המלך דרש חקירה ודרישה וסכנה גדולה של כליון ריחפה על הקהילה.

הדרישות והחקירות נמשכו חדשים רבים. בין אלו שהגינו בגאון ועוז על בני קהילתם ועל יהודי אשכנז בכלל מצינו את מוהר"ר משה המכונה בפרוטוכולים של דו"חות הקומיסי" הראבינער משה צום שווערט". מוהר"ר משה הסביר "שהתקנות אין להם שום פגיע באיזה מושל יהיה מי שיהיה קיסר או מלך⁸⁰ ועל הטענה ש"פרנסי ורבני אשכנז רצונם לשלוט על היהודים וזהו מרד נגד המלך ושריו. " השיב הפו"מ מוהר"ר משה " איך אפשר לכנות תקנות נגד לוקסוס במלבושים ובמאכלים תקנות אודות יושר במשא ומתן וכהנה כמרידה וכי אין ליהודים הזכות ע"י דיינים לעשות סדרים בהנהגות קהילותיהם"⁸¹.

76. ע"י רבני פראנקפורט לר' מרדכי הורוויץ פרק רביעי.

77. ר' אנשיל חזגתו מרת ... נפטרו שניהם בשנת של"ג.

78. ר' וואלף נפטר בשנת שפ"ב אבני זכרון מס' 508.

79. ראה הסיפור בארוכה בנספח, כאן בפנים המאמר הבאנו רק תמצית הדברים.

80. קראקואיר די גישיכטע די יודען אין פראנקפורט עמ' 347.

81. קראקואיר די גישיכטע די יודען אין פראנקפורט עמ' 350.

מאורע השני הי' לו אף תוצאות טרגיות. בעיר פרנקפורט התפרצה מרידה עממית נגד שלטון מועצת פרנקפורט ושכיוונה חיציה במיוחד נגד היהודים שעושים את האוכלוסייה הגויית. בראש המרד ניצב וינץ הנץ פעטמילך שהסית את ההמון ועשה שמות בקהילה. רבי משה נסע למלך להשתדל, אך דוקא השתדלות הציתה את חמת המורדים ביתר שאת ושפכו את חרונם נגד ר' משה ואת הקהילה עד שהוכרחו בני הקהילה לעזוב את העיר על נשיהם וטפיהם ונכסיהם. הצרה היתה גדולה. בסופו של דבר השתלט המלך על המורדים והקהילה חזרה על מכונה ולשם זה אף קבעו יום שמחה שנקרא פורים וינץ הינץ⁸².

מן הכלל אל הפרט: פרקים בחייו הפרטים

בחייו הפרטיים עברו על מוהר"ר משה הרפתקאות שונות. אמנם מאורע אחד פרטי שאף נגע לחיים הקהילתיים היה עסק ביש של א' מבני אָחיו ר' יוסף, מאיר. מסיבה בלתי ידועה עזב את דת אבותיו והתנצר בלקחו אתו את שלשה ילדיו הקטנים. אשתו של המומר נשארה נאמנת לה' ולתורתו והיא לחמה בעוז בעזרת דוד בעלה מוהר"ר משה ושאר בני המשפחה להחזיק את ילדה הרך שהי' עדיין עם אמו אצל היהודים. האב המשומד ניהל תעמולה קשה נגדם והגיש טענות ותביעות נגד מוהר"ר משה ונגד הגאון האב"ד מוהר"ר פתחי' שסבלו הרבה מחמת עלילות אלו. בפנקסי העיר מצויים מסמכים רבים אודות מומר זה ותביעותיו הן בנוגע לבן הקטן והן בעניני ממונות נגד כמה אנשים. בסופו של דבר ברח המומר ללייפציג חזר בתשובה ושב לדת יהודית, אמנם לדאבונינו ולדאבון כל בני המשפחה ילדיו כבר נשארו אצל הנוצרים.

מאורע עגום נוסף קרה בעת נשואי נכדתו מרת הינדכן להרה"ג מוהר"ר זנוויל גלהיזור אחד מיקירי וגאוני ק"ק פראנקפורט. מוהר"ר משה אופנהיים היה מעורב בהסכסוכים ודברי ריבות שפרצו עקב נשואין אלו.

פרטי הסיפור הי' כך. מקדמת דנא הי' וועד של עשר בעלי בתים קצינים ראשים וטובים שניהלו עניניהם של יהודי פראנקפורט. לוועד הזה היה קראו "צענהנערס" כלומר וועד מורכב מעשרה אנשים⁸³. אנשי הוועד בדרך כלל שמשו למשך ימים רבים ולא היה מתחלפים רק במקרה של העדרו של אחד מחבריה. כמובן לא כל אנשי הקהלה היה שבעים רצון ממצב הדברים. בהשתדלות האב"ד הגאון רבינו פתחיה עשו סדרים חדשים בניהול הקהלה ולצד הצעהנירס, נתמנו גוף של חמשה חשובים שיתעסקו גם הם בניהול הקהלה לגוף זה קראו פינפערס היחסים בין שני גופים אלו לא היה טובים כ"כ.

אחד מהפינפיר היה הרה"ג מוהר"ר זנוויל גלהיזור. אברך בא בשנים כשנתארס מוהר"ר זנוויל לנכדתו של מוהר"ר משה בת בנו מוהר"ר ליב מרת הינדכן היתה הכלה בת י"ג שנים. כשהגיע עת החתונה בשנת שפ"ב באו הכלה מרת הינדכן הוריה מוהר"ר

82. על המאורע בארוכה ראה להלן בנספח.

83. עשר בידיש דייטש היא "צענהן".

ליב אופנהיים וזוגתו מרת פרומיט זקנה מוהר"ר משה אופנהיים ואשתו ביחד עם הגאון ר' פייטל תאומים אב"ד דקהלת ווירמייזא⁸⁴.

ה"צעהנעריין" ראו כאן מקום לערער על ה"פינפער" היות והכלה היתה בת י"ג שנים ור' זנוויל היה מבוגר הרבה ממנה. ה"צעהנעריין" סדרו שאף א' לא ימכור יין בעד החתונה. על ידי זה הכריחו ר' זנוויל לעזוב את מעמדו כ"פינפער". היה רעש גדול בתוך הקהלה ואיומים להטיל חרם. הריב נתגלגל למועצת העיר של פראנקפורט אשר כל סדרי הקהלה התנהל על פיהם, והם חקרו ודרשו יותר מעשרים אנשים מאנשי הקהלה, בטענה שהיהודים רוצים לפרוק עול המלוכה. ואף מוהר"ר משה הוכרח לעמוד לפני חוקרי מועצת העיר⁸⁵.

כפי היוצא מפנקסי הקהלה היה מוהר"ר משה אופנהיים מעורב גם בניהול סדרי העיר בניית בתים חדשים ברחוב היהודים וכדומה שכן הכל היה צריך אישור מפרנסי העיר. דוגמא אחת קטנה: בשנת שע"א מצינו איך שמוהר"ר משה נתן אישור לר' הירץ צום שווארצן הירש לבנות תנור לאפיית מצות אחורי ביתו.

פטירתו וצאצאיו

מוהר"ר משה נפטר זקן ושבע ימים אחרי שנים רבות של פעילות למען קהילתו בפורים שנת שפ"ו ונקבר בבית החיים בפ"פ⁸⁶.

וזהו נוסח מצבתו:

הפרנס מהר"ר משה אופנהיים
 פור נהפך לאבל
 כנעדר ממנו מתבל
 שבר שלשלת וחבל
 יסוד עולם מלחבל
 האלוף מהור"ר משה בן ה"ה יהודה זצ"ל
 נפטר ביום ה' בפורים שפ"ו לפ"ק
 תנצב"ה

84. הרה"ג ר' נתן פייטל תאומים אב"ד ווירמייזא ואח"כ בוין מחותנו של הגאון בעל הסמ"ע מחבר הספרים דרושים לכל חפציהם קראקא שטיט ומנחת נתן קראקא שע"ג נדפסו מחדש בסוף ספר בגדי אהרן לר' אהרן תאומים שיצא לאור ע"י ישיבת צאנו תשמ"ז ע"י שם במבוא פרק א' הערה 12.

85. לדוגמה ב' עדיות אלו.

אויב ניקסט שמואל צום שטראוס אין דער קהל שטוב גיזאגט האט ווידער דעם רבינער די פינפיר נישט אין חרם האלט

עס איין געשריי אין דער גאס גיגאנגען אם פרייטאג די הויכצייט ניקסט פארגיין ... ווי דאן אויך בשבת די גיווינליכע מאלצייט ניקסט גיהאלטען ווערד.

86. אבני זכרון 544.

בני מוהר"ר משה אופנהיים צום שווערט ⁸⁷ (מזיוור"88):

(א) ר' יוסף יהודא ליב (להלן פרק ג).

(ב) שרה המכונה שרלן (נקראת כן ע"ש זקנתה מרת שרה אשת ר' ליווא אופנהיים מווירמייז"א) נפטרה בפראנקפורט⁸⁹ כ"ז אדר שצ"ג וכך רשמו בפנקס הזכרת נשמות בפראנקפורט: "יזכור אלקים את נשמת שארלה בת ר' משה אופנהיים עם נשמת אי"ו שרר"ו שבג"ע נפטרת כ"ז הנ"ל [אדר שצ"ג]⁹⁰ נוסח מצבתה⁹¹ "שארלין בת הפרנס מוהר"ר משה אופנהיים אשת זנוויל האז צום גאלדין ... כ"ז אדר שצ"ג, האבן הזאת שמתי מצבה להאשה חשובה יקרה וישרה זכה וברה במעלות המדות נכתר' לשמים ולבריות אהובה בכל מדה טובה קצובה ובכל מעלות היתה שלימה מ' שארלין בת מוהר"ר משה ז"ל תנצב"ה".

מרת שארלין היתה אשת הפרנס ר' שמואל המכונה זנוויל בן ר' יששכר האז צום גאלדין באר, נפטר בפראנקפורט ז"ך תשרי תי"ז לפ"ק. הנה נוסח מצבתו⁹²: "הפרנס הנדיב הר"ר זנוויל האז זצ"ל ז"ך תי"ז לפ"ק, נצחו עליונים את התחתונים ותפסו את ארון הקודש מ' עדת זקנים תל שהכל אליו פונים גמר חסיד ספו תמו אמונים הארץ חשך בעדו מצעקת אביונים הפרנס הר' שמואל בר יששכר זצ"ל" וכך רשמו בפנקס הזכרת נשמות בפראנקפורט "יזכור אלקים את נשמת החסיד והעניו הפרנס וגובה כהר"ר שמואל בר יששכר בער עם נשמת אי"ו שרר"ו עבור שעשה בה"כ לא-ל שוכן רמים מכניס אורחים עניים ואביונים וקבלן בסבר יפות פנים ועשה תפלתו בבקשה ובתחנונים והי' חד מחברה קדישא ג"ח וקברנים היטב לאחרים קרובים ורחוקים ... וגם כתובים עם צדיקים גמורים גם נתנו יורשיו אך זהו לצדקה בשכר זה תנצב"ה עם צדיקים ושבג"ע אמן נפטר בשם טוב ר"ז תשרי תי"ז ל' ונקרא כהר"ר זנוויל האז צום גולדין בערן".

87. עטלינגר באלה תולדות אצל ר' משה אופנהיים צום שווערט כותב עוד בן גומפרכט ובאמת הוא היה נכדו בן בנו ר' ליב כפי שכתי אצל בני ר' ליב, ובהמגלת יוחסין הוסיף בן בשם ר' ישי שנפטר בשמ"ח אבל באמת הוא בנו של ר' גומפרכט הנ"ל כפי שמוכח באלה תולדות בערכו. עטלינגר 577.

88. זור"ש של ר' משה היתה מקודם אשת ר' יוסף שטיג ובמקורות משנת שניט עדיין היא נקראת אלמנת ר' יוסף וא"כ כשנולדו בניו שהרי בנו התחתן כבר לכל המאוחר שני"ח עדיין לא התחתנה עמו וצ"ע מש"כ שלמה עטלינגער בהקדמה לבית צום ווייסער לאווי אשר אם בניו היתה הינדל אמנם בספר היחס כותב שהם בני זוג ראשון.

89. אבני זכרון מס' 616.

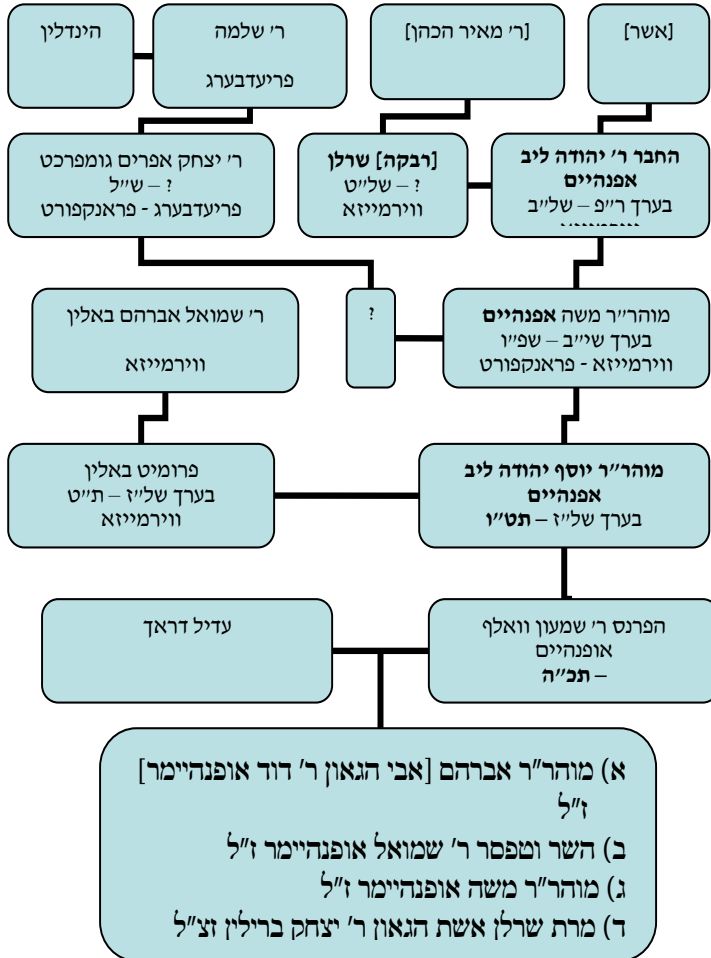
90. פנקס הזכרת נשמות פראנקפורט.

91. אבני זכרון מס' 616.

92. אבני זכרון מס' 815 שם נכתב בטעות האן.

משפחת אופנהיים

נספח:

א. אסיפת הרבנים דשנת שס"ג והמלשינות עליו

מאורע שהכניס את כל אחינו בני ישראל באשכנז בסכנה, קשור במלשינות שהלשין מומר א' על אסיפת הרבנים הגדולה שהתקיימה בפראנקפורט בשנת שס"ג.⁹³ והא לכם תיאור המאורעות כפי שעולה מפנקסי הקהלה בפראנקפורט ועוד מקורות.⁹⁴

93. ברית אברהם פראנקפורט תרי"ב עמ' 26 בשולי הגליון ועי' שם עמ' 26-23 בשוה"ג.

94. בעיקר מספרו של קראקואר ז"י געשיכטע די יודען אין פראנקפורט.

באשכנז של ימי קדם כבר מזמן הראשונים כמלאכים, החל מתקופת רבינו גרשון מאור הגולה, נהגו גדולי האומה אדירי התורה להתאסף מזמן לזמן לטכס עצה ולחזק עניני הכלל. וועדים אלו התקיימו באחד מערי אשכנז בהשתתפות רבני גאוני המדינה על דרך וועד ארבעה ארצות דבפולין וליטא בתקופה מאוחרת. האחרון מוועדים אלו באשכנז היה אסיפת הרבנים משנת שס"ג שמוהר"ר משה אופנהיים כמנהיג ונציג קהילת פראנקפורט היה מראשוני המשתתפים בה⁹⁵ ואף נדרש להגן עלי' מפני עלילת שוא שהוציאו שונאי ישראל על האסיפה.

אסיפת הרבנים הגדולה של שנת שס"ג דנה בכמה ענינים כלליים שעמדו על הפרק, כגון, גביית מיסים, להתרחק מלדון בערכאות, שחיטה, כשרות היינות והחלב, תקנות נגד מלבושי נכרים ומותרות, מינוי רבנים, הדפסת ספרים ועוד. סך הכל י"ג נקודות נתקבלו נכתבו ונשלחו לקהלות אשכנז:

"שמעו נא בית יעקב וזרע ישראל יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה לשמועה ולהסכים להרים מכשול מדרך עמינו אולי יתעשת הש"י לנו ויחמול על עמו המפוזרים ומפורדים בגלות המר הלזה ובעונינו ראינו בעינינו גם אבותינו ספרו לנו חורבנות קודמים ואחרונים לסבת רוב פרצת הדור בכמה גווי ולכן המלכים נועדו יחדיו ראשי עם קהילות ושכונות כלם קדושים פה עיר ואם בישראל ק' ורנקבורט עם גזירת רבותינו חכמי אשכנז לישב ולעיין בצרכי הכלל ולגדור ולתקן לפי צורך הית והזמן למען לא יהיה עם הקדש כצאן אשר אין להם רועה זה החלו לעשות ואבינו שבשמים יסכים על ידינו אמן".

אח"כ באו כל התקנות בפירוט ובסעיף י"א כתוב:

"כל אלו התקנות נתקנו בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל אשר בכל גלילות אשכנז בק' ורנקבורט וקיימו וקבלו עליהם לקבעם ביתדות בכל פתחי בתי כנסיות"⁹⁶.

התקנות נחתמו ע"י גאוני וגדולי ישראל מנהיגי יהדות אשכנז בראשונה רבה של ק"ק פראנקפורט דמיין ה"ה הגאון ר' שמואל בר' אליעזר דידלהיים ולאחריו משה בן החבר ר' יודא ז"ל אופנהיים החותם בשם ק"ק פראנקפורט ועוד עשרים רבנים וגאוני משאר ערי אשכנז.

אך עקב תקנות אלו נתהפך לבו של הקייסר רודולף השני כלפי עם בני ישראל. המלך שהיה מגינם ומושיעם עמד תמיד לימינם פתאום רוח אחרת עמו, מאוהב נעשה אויב. וכל זאת קרה בגלל מלשינות שהגיש יהודי אחד ליועציו ושריו שזממו לנקום נקמתם ביהודים לפשוט ידם בממונם.

⁹⁵ לתולדות היעדים ונסח התקנות דהועד של אסיפת פראנקפורט שס"ג עין בספרו של ד"ר יצחק זימר.

⁹⁶ "Jewish Synods in Germany During the Late Middle Ages" YU press NY 197.

⁹⁶ עי' נוסח התקנות בספרו של זימר ע' 178.

עיר ואם בישראל ק"ק פראנקפורט דמיין

מעשה שהיה כך היה, בפראנקפורט התגורר איש אחד בליעל ה"ה הרשע הידוע לשמצה המסור ליב קרויס שר"י, שמספרים עליו שאפילו על פתחו של גהינם לא חדל מדרכיו המקולקלות⁹⁷.

כאשר הגיע לידו העתק של תקנות הוועד הוא הביאם לפני אלופי וראשי העדה דק"ק פראנקפורט ואיים שאם לא יעניקו לו מתן יד הגון ילך וימסור תוכן התקנות לשרי המלוכה בעלילה שהם מהווים מרידה נגד המלך ושריו. ראשי הקהלה לא שמו לב לדבריו והזהירוהו שאם ימשיך באימויו ישימוהו בחרם.

קרויס עזב את פראנקפורט והיה נע ונד חוזר על הפתחים בעיירות שונות עד שהתיישב בקהילת בון כקצב. בדרכים מדרכים שונות ועל איזה קשרים בלתי ידועים, הצליח מעשה רשע וקרויס הגיע לשרי המדינה הראה להם עותק התקנות. ודרש לדרוש ולחקור על הקשר שקשרו היהודים נגד המלך ושריו. בעת אסיפתם בפ"פ בסתיו שנת שס"ג בעת היריד.

הקיסר ושרי המדינה ראו שעת הכושר למלאות אוצרותיהם הריקים. בי"ד חשון שנת שס"ז שלחו הקיסר ושריו שלוחיהם מנכבדי אצילי אשכנז, ה"קורפורטט" ממיניץ, ה"קורפורטט" מקלן ועוד אצילים נכבדים, לפראנקפורט ד'מיין בתור קומיסי' בשם הקייסר ותבעו ממועצת העירי' שימוע בפני כל חברי המועצת דעיר פראנקפורט דמיין.

הדבר עורר רעש גדול אצל מועצת העיר פ"פ. אנשי העיר וחברי המועצת תמדהו מה זה ועל מה זה וכי כך הוא הסדר והמנהג בערי אשכנז החפשיים כ"פראנקפורט על נהר מיין⁹⁸? שהלא לפי חוקי המלוכות אין לגוף אחר להתערב בעסקיהם הפנימיים, לא שרים לא דוכסים ואף לא הקייסר עצמו, אם לא שמדובר כאן בדברים הכי חיוניים הנוגעים לעצם קיומו של העם הגרמני. אולם מבט אחד על דרג הבכיר של שלוחי המלוכות, ה"דומדיטשאנט אדולף וואלף ואן מעטערניך", ה"מארשאל ווערוואלטער יובסט ואן לאנסבערג צום מארק", "קריסטאף ווענצלער הנציג של הקורפירטט של קאלן", הראו שמדובר במשהו רציני ביותר.

מועצת העיר פ"פ מיהרו ושלחו שליחים מכבודים לקבל את משלחת המלך בבית אכסניתם בכדי לברר את סיבת בואם המאיים, ונבהלו לשמוע שבאסיפת היהודים שהתקיימה בעירם פ"פ דמיין לפני כמה שנים אירגנו היהודים מרידה נגד המלך ושריו היהודים החליטו " להשפיל ולהקטין הקייסר ירום הודו ושאר הקורפורטטון פורטטון

97. וגופא דעובדא הכי הוא כאשר חלה המסור קרויס את חליו אשר מת בו, ויאמר: קראו לי יהודים! ויבואו ויאמר להם: צר לי מאד על הרעות אשר עשיתי, עתה אשוב אל ה' ואתודה ואתם צויתם זאת עשו: אחרי מותי גררו עצמותי על הארץ הפילוני בחוקה כמו סקילה, יכופר עוני במקצת. והאנשים האלה לא ידעו מאזהרת ב' חסידים ס' תש"ך שאסור לקיים דברי המת כשמצוה כך על גופו וילכו ויעשו ככל אשר צום. אך הרשע גלה הדבר בעודנו חי להדוכס בבונא ופקידיו ובאופן אחר. כי אמר: בואו וראו עד היכן נטירת איבת היהודים מניעה, כך וכך יעשו לי אחרי מותי, ואתם שימו נא אורב לביתי ויראה מה שיעשה בגופי. ואחרי שמצא הפקיד שעשו כן, ויעצם ויאסרם בבית הכלא.

98. בנימוסי מדינת אשכנז בימים ההם היה עיירות חפשיים בגרמניה שהיה להם שליטה עצמית ולא היה משועבדים להקייסר ומשלחו.

ונסיכים בממלכת הרייך. ... היהודים רוצים לעקור הצדק והיושר... כשהדברים האלו הגיעו לאזני הקיסר מיד מסר להאגמון ראשי "שווייקהארט ממיינץ" ו"ערנסט מקאלן" לדרוש ולחקור הדבר. ... ואלו שזלזלו בכבוד המלוכה יבואו במשפט ועליכם לראות להשכין סדר בעניני המלוכה".

פקודת הקיסר נמסרה בתקיפות ובאזהרה חמורה שעל הקומיסי' להשתמש בכל האמצעים העומדים לרשותה באלימות, בעינויים קשים, וכדומה לדרוש ולחקור היהודים ולענשם הם ועוזריהם. הקיסר הדגיש שאין ברצונו לשמוע שום התנצלות או מענה מפי היהודים עד שידרשו הדבר לאשורו.

ובראש וראשונה על הקומיסי' לראות לענוש יהודי פ"פ דמיין על העזות הנורא שעברה כל גבול לקשור קשרים נגד שרים ומלכים לא בסתר כי אם בפני עם ועדה בשעת היריד הגדול דסתיו שס"ג קומיסי' הקיסר דורשת ותובעת ממועצת העיר פ"פ דמיין לתפוס ולהחרים פנקסי השומות, העונשים, שאר כתבי ופרוטוכלים דקהילת היהודים בפראנקפורט "ששם בפ"פ מושבם של ראשי ומארגני המרידה נגד הקיסר ושריו. להחרים" כל הנ"ל יתקיים בסודי סודות שלא יתודע ויתגלה מזימתם לשום יהודי.

מועצת עיר פ"פ לא קיבלה בעין יפה דרישת הקומיסי' היות שהם חשבו היהודים כנכסיהם הפרטיים (ורק להם יש הרשות לסחוט ממון יהודי) ואין למושל חיזוני יהי מי שיהי אף מטעם הקיסר, להתערב בעסקי יהודי עירם. הם הציעו לחברי המשלחת להניח המשפט בידם ועליהם לענוש אלו שחטאו נגד המלך ושריו. שליחי הקומיסי' לא נתרצו להצעת המועצה באמרם ניתן צו מהמלך שדוקא קומיסי' המלך יעינו בדבר אך לזה הסכימו שגם חברי מועצת העיר פראנקפורט ישתתפו בהדרישות וחקירות.

משלחת הקיסר הוסיפה לתבוע שברצונם להחרים מלבד ספרי היהודים גם כל רכוש היהודי עד תום המשפט. לזה כבר לא היו יכולים מועצת העיר פ"פ להסכים טעמם ונימוקם היות שיש משכונות מן הנכרים אצל יהודים הרבה ואם יחרימו רכוש היהודי יש לחוש שההמון תושבי פ"פ יעמדו ויעשו פרעות נגד משלחת המלך שגרמו איבוד ממונם ואפשרי הדבר לבא לידי סכנה. כשמוע המשלחת דברים אלו הסכימו שיחרימו היהודים לבד.

מועצת העיר פ"פ נטלה אפוא את שרביט החקירה בידם. הם אספו קומיסי' שהחלה בעלילותיהם נגד היהודים לברר איך יתכן שבעירם יתאספו יהודים ויזימו למרוד במלך ושרי המדינה ודרשו שמיד יעשו חקירות ברובע היהודי לברר את פרטי המרידה לענוש המורדים ולעשות סדרים נכונים וישרים.

ביום ש"ק י"ח חשון שס"ז התחילה מלאכת הקומיסי'. שוטרי העיר' הלכו עם חברי משלחת הקומיסי' לרחוב היהודים ובדברי פרוטוקול מארכיון העירי'. "השולקלאפער" פתח דלת חדר הקהל ושם היו מונחים שני תיבות ממתכת אשר המשלחת שמו עיניהם אליהם הם נפתחו ומבקרים בדיוק את תוכנן שם מצאו קיומים של היהודים ושאר כתבי שונים ולבסוף מצאו גם מה שבקשו העתק התקנות שנתקבלו על האסיפה הם חפשו הלה בבית הרב בבית עוד מהדיינים הם מצאו כתב המקורי [של תקנות אסיפת הרבנים] עם חתימות הרבנים.

ביום כ"ב חשון התאספו חברי המועצת והתחילו לעיין בהתקנות שכמה העתקות נעשה מהם לשפה האשכנזית.

בינתיים הלכו נציגי הקומיסי' לשאר עירי אשכנז מיינץ ווירמיזא קאלן אספו חומר מפנקסי הקהלות והכינז טענות נגד היהודים ע"א במספר.

שופטי הקייסר במיינץ הזמינו פרנסי קהילת פרנקפורט לדרישה וחקירה. ופחד ובהלה אחזה הקהילה הקדושה מפני הרע הנשקפה עליהם וכדברי שמש הנאמן דקהלת פ"פ רבי יוסף יוזפא האן בספרו יוסף אומץ "רפו כל ידים ונמס כל לבב ונאנחו בשברון מתנים כי באמת היתה עת צרה גדולה ליעקב אשר באה בפתע פתאון כשטף מים ולפי הטבע היה נראה שלא היה באפשרות לבא רוח והצלחה" חמיו של ר' יוסף האן טען לו "על מה אבטח אחרי ראותי שהמסור עומד לקטרג ואדונו הקומיסר"א סר למשמעתו והנשר הגדול (הקייסר) סתר פניו"⁹⁹ שאי אפשר לאחד מהשתדלנים לראות פניו וכיון שנסתלק הסניגור פשוט הוא שהמקטרג מקטרג ויכול למלאות בנו כל מאויי נפשו". רבי יוסף האן ענהו בבטחון רב עיי"ש ביוסף אומץ.

הדרישות והחקירות נמשכו חדשים רבים בין אלו שהגינז בגאון ועוז על בני קהילתם ועל יהודי אשכנז בכלל היה הפרנס מוהר"ר משה אופנהיים המכונה בפרוטוכולים של דו"חות הקומיסי' "הראבינער משה צום שווערט" על שם ביתו ברחוב היהודים.

מוהר"ר משה הסביר "שהתקנות אין להם שום פגיע באיזה מושל יהיה מי שיהיה קיסר או מלך"¹⁰⁰ ועל הטענה ש"פרנסי ורבני אשכנז רצונם לשלוט על היהודים והו מרד נגד המלך ושריו. " השיב הפו"מ מוהר"ר משה " איך אפשר לכנות תקנות נגד לוקסוס במלבוסים ובמאכלים תקנות אודות יושר במשא ומתן וכהנה כמרידה וכי אין ליהודים הזכות ע"י דיינים לעשות סדרים בהנהגות קהילתיהם"¹⁰¹.

בהשגחת השם יתברך על עמו ישראל הועילה השתדלותם של פרנסי קהילת פראנקפורט הענין נשקטה ותושבי פראנקפורט ואחיהם בשארי קהלות אשכנז ישבו בשלום ושלוחה למשך כמה שנים עד מרידת פעטמילך שנתפטה בשנת שע"ד¹⁰².

ב. מרידת פעטמילך ופורים ווינץ הנץ

בתולדות יהודי פראנקפורט קובע מקום לעצמו מרידת האופה ווינץ הנץ פעטמילך ובני חברתו. גירוש היהודים משם שבא בעקבות המרידה. נס ההצלה, חזרת תושביה לגבולם, שלזכרו קבעו בני קהילת פראנקפורט פורים ווינץ הנץ שחגגו בכל שנה ושנה בני הקהלה ... אחד מהמיוחדים בין פרנסי קהילה קדושה פראנקפורט בעת ההיא היה הפרנס הדגול ממשפחת אופנהיים מוהר"ר משה הנ"ל.

סיפור המאורע כבר נכתב בכמה מקומות ונחזור על ההמשך המאורעות בקיצור. בשנת שע"ד בימי הספירה, קמו המון עם פוחזים וריקים מתושבי פראנקפורט שסבלו לחץ

99. כי מימי קדם היה הקייסר רודלף אוהב היהודים והיה מגן עליהם מפני שונאיהם ופתאום נעשה האוהב לאויב ועל זה חרדו אז כל יהודי אשכנז.

100. קראקואיר די גישיכטע די יודען אין פראנקפורט עמ' 347.

101. קראקואיר די גישיכטע די יודען אין פראנקפורט עמ' 350.

102. וגם בשנת שס"ז מצינו שהציג ר' משה הקהלה, לפני מושלי העיר. אמנם אינו ברור באיזה ענין.

ממועצת העיר הם זממו לקבוע סדרים חדשים בניהול העיר. וכמובן שא' ממגמות העיקריות היתה לפרוק מעליהם עול החובות המרובים שנתחייבו בהם, שכמובן חלק הארי היו חייבים ליהודי פראנקפורט. ההמון מינו עליהם את האופה פעטמילך וינץ הנץ שר"י למלך עליהם.

המורדים באו בהמוניהם לרחוב היהודים יום יום והתחילו ללחוץ עליהם לבטל חובות שחייבים ליהודים ואיימו על הקהלה בכל מיני איומים. בראות היהודים מצבם הקשה החליטו לשלוח שתדלן לבקש עזרת הקייסר הם בחרו בהשתדלן החרוץ כמוהר"ר משה אופנהיים, שמינו אותו באיסרו חג פסח שנה ההיא לפרנס ומנהיג הקהלה, לחלות פני הקייסר לבוא לעזרתם. משום סיבה מסויימת לא היתה ביכולת הקייסר לבא לחלצם מצרתם. ונהפוך הוא כי על ידי השתדלות זו נתערר חמת המורדים לנקום נקמתיהם נגד אלו שהשתדלו אצל המלך נגדם. כמובן שמוהר"ר משה כפרנס ומנהיג הקהלה סבל הרבה בעת ההיא והרבה מעלילות המורדים היו מכוונים נגדו.

בימי הסליחות כ"ז אלול ימים ספורים לפני ראש השנה שנת ש"ה פרצה המרידה במילואו ככתוב בספר יוסף אומץ:

"בו ביום נתגרשנו מקהלתנו על ידי שנתייעצו עלינו אנשי עירנו, אותם שהיו מורדים ועמדו למנין אם להשמיד ולאבד כס ושלוש או לגרש ועלתה הסכמתם להיות לנו נפשנו לשלל אכן כלה גרש יגרשונו מעירנו גם ממונינו הנשאר לנו אחר הגזילה שגזלו אותנו בו בלילה ולא החביאנו אותו מחוץ לקיר הרחוב וחוצה יתר הגזל ההוא אכלו והשחיתו מורדים הנ"ל ושרפו ברחובותינו כמה וכמה מכתבי הקודש שמצאו בבתינו ובבית הכנסת גם שלחו יד באיזה ספרי תורה בעונותינו גם בהרבה הרוצרות אשר נישו בבתיים שלחו יד מלבד שישו הרבה בעלי בתים לשכנינו לנאמנים ביום אף ה' להביא מבתינו לבתיים כל הנמצא בתוכם ולשמרם והמה ירשו גם לקחו גם גנבו גם שמו בכליהם".

היהודים המגורשים עזבו את עיר פרנקפורט. הפליטים מצאו מקלט אצל אחיהם קרוביהם בכמה קהילות ועיירות באשכנז. הפסד נורא סבלו יהודי פראנקפורט בעת ההיא רכושם נגנבה ונגזלה, בתיים נהרסו, ספריהם נקרעו, הם נשיהם בניהם ובנותיהם הלכו בגולה. ויתר דברי התלאות הלא הם כתובים במגילת ונץ הנץ. מהור"ר משה ומשפחתו שהפסידו סכום גדול 2, 300 פלארין מצאו מקום מקלט אצל אחיו הקצין זוסקינד אופנהיים בוירמיזא.

במשך חדשים רבים ישבו בני הקהלה חוץ מאחוזתם עד סוף החורף שבאו חיילי הקיסר ודכו המרידה.

שוב כלשונו של מוהר"ר יוסף האן בספרו הנ"ל:

בי"ט אדר ראשון הוא היום שלפני היום בו שבנו לבתינו בכבוד גדול הוכרו יומיים לפני יום הנ"ל בתופים ובחצוצרות בשם קומיסירא וקיסר יר"ה שביום הנ"ל לא ישתה שום אדם יין וכל אדם לא יראה ולא ימצאו ברחוב העיר ביום הנ"ל ולסבת דאגה זו קבענו אנחנו הארבעים בעלי בתים שנתיישבו בעיר מקודם ראש השנה שש"ז על ידי הגורל שאני הייתי אחר מהם צום ליום ההוא ולדורות אולי יתעשת ה' לנו ביום ההוא ולא נאבד ... וברוך שומר עמו ישראל לעד שזה אמר ותהי

העיר חרדת אלקים ביום הנ"ל המוכן לעשות נקמה בראשי המורדים ותהלה לאל לא היה פוצה פה ונודד כצף ומצפצף אדרבה כבדו אותנו בכבוד גדול...

הקיסר נקם נקמתם בהמורדים. ווינץ האנץ פעטמילך ועוזריו נתלו בכר העיר. בחודש אדר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ביום כ' בו בשנה ההיא שנת שע"ה הוחזרו היהודי פראנקפארט. לעירם. מוהר"ר משה כפרנס ומנהיג הקהלה היה מהראשונים שחזרו לבתיהם, והשתתף בהתהלכה החגיגת שנעשית כששבו בנים לגבולם ברחוב היהודים. פקידי הממשלה מסרו מפתחות דשערי העיר, בית החיים, ובית הכנסת, ליד שלשה נציגי הקהלה¹⁰³, הם העמידו שלשה נשרים אות הקיסר על שערי רחוב היהודים. ובלשון מגילת ווינץ הנץ:

אז קם סופר אחד משרת הנסיכים, ולקח מן העגלה את הנשרים, תלויים היו הנשרים ונדבקים, שלשה על שלשה שערים, ביתידות גדולות וחזקים, להיותם חירות גדול לדור דורים, ובתוך זה אחד מן הרוכבים, הוציא מחיקו קיומים (היינו הזכויות שנותן הממשלה ליהודים), החדשים, ומנהיגנו אותו סובבים, וכל קהל ישראל מגישים...

לזכרון הנס קבעו יהודי פראנקפורט אותו יום, כ' אדר ראשון, לפורים ונקרא 'פורים ווינץ האנץ' כמבואר בספר יוסף אומץ. גם הגאון החתם סופר יליד פראנקפורט היה נוהג לחוג אותו, עי' תשובות חתם סופר או"ח¹⁰⁴:

מבואר בספר יוסף אומץ מהנס שנעשה בק"ק פ"פ דמיין ביום כ' אדר הראשון וקבעו בו יום שמחה לדורותם ... וכן אנו נוהגים ... הגם שאנו בריחוק מקום.

103. אשר כנראה היה מוהר"ר משה א' מהם אף שלא מצאתי כן מפורש.

104. או"ח סי' קצ"א.

לעתיד יברכו שהחיינו על מגילת איכה

הנה מגילה זו היא אחד מחמשת מגילות הקדושות ולכאורה לעתיד לבוא בב"א יעשו על המגילה זו שהחיינו, איך יקראו המגילה הזאת בנחת בתשעה באב, וכתב שיקראו המגילה בזה הלשון איכה עד עכשיו היתה ישיבת העיר בדד, ועכשיו רבתי עם שרתי במזינות, היתה למס פי' עכשיו כל האומות היו נותנים מס לישראל, בכו תבכה בלילה ודמעתי על לחיה עד היום, ועכשיו אין לה מנחם פי' המדה של "אין" מנחם לה, ונקרא כל המגילה בדרך זה בתענוג גדול מה שאין הפה יכול לדבר, ומשום הכי יהיה שייך הברכה של שהחיינו.

(אמרי צדיקים, בשם הרה"ק מבארדיטשוב)